

מניסיון אישי?

זה יישמע מעט מוזר, אך בורדייה לא חקר בתי ספר באופן ישיר. תחום המחקר שלו היה ההשכלה הגבוהה, ומתוך מה ומי שהגיעו לשעריה הוא הסיק על בתי הספר. דומני שהעיונות או הביקורת שלו נגזרת משילוב בין חוויות אישיות של מי שעבר את מערכת החינוך מכפר חקלאי נידח, דרך פנימייה עירונית לא נעימה ועד למוסדות העילית של פריז. בורדייה היה בן פריפריה. ניסיונו האישי אפשר לו לראות את הצביעות של המורים והמחנכים שלו – כמו גם של המדינה המתפעלת את המערכת. כולם מדברים שוויון, חירות ואחוה, אך בוגדים בהם במעשה. את הבגידה הזאת, הצביעות הזאת, הוא לא סבל. כל הקריירה שלו ומכלול מושגיו מכוונים לחשוף אותן, כמו גם לסמן דרך חדשה לערכי 1789. כך שלצד הביקורת, יש לו אמונה גדולה בחינוך "חזק" – אולי חינוך במתכונת הפנימייתית שהייתה נהוגה פעם גם בישראל.

תייחד כמה מילים למורים – מה תפקידם בתהליך השיעור? כיצד המערכת שמעטיקה אותם מוליכה גם אותם שולל? מה ייעודו של "מורה מהפכני"? בורדייה אינו מקדיש תשומת לב רבה

"החינוך הציבורי אינו זדוני. הוא פשוט לא מסוגל לחולל מהפכה, כי מוסדות מטבעם נוטים לשמרנות - בתכנית הלימודים, בהערכה, בהנחות על למידה, הנעה וכישרון"

למורים – לא בתור יחידים. המורים הם שיקוף של מעמד הביניים, והם מביאים אתם את מערכת האמונות שמרמה גם אותם, למשל שכולם יכולים להצליח אם יש להם כישרון ומוטיבציה. המורים מנצחים את האמונות שתקעו אותם עצמם במקום בעייתי בסדר החברתי וממשיכים להפעיל את האמונות הללו כנגד בני מעמדות השוליים, שלעולם לא יוכלו להצליח ויפלו, כמו מוריהם, במלכודת הנוסחה הכובת: הצלחה

= כישרון + מוטיבציה.

מה קובע את הצלחתם או כישלונם של ילדים ממשפחות עניות או עשירות בבית הספר?

במחקרו על בני המלך והעניים הראה בורדייה כי ההרגלים הבסיסיים של ילדים (א) עוברים בחלב אמם ו(ב) קריטיים להמשך הלימודים הרבה אחרי שהילדים החלו להשתלב בבית הספר. ישנן משפחות החושפות את ילדיהן בגיל צעיר מאוד למוזיקה קלאסית ולמוזיאונים; ישנן משפחות שלא. בורדייה מראה במחקרו כיצד ידע כזה – שבת הספר אינו מלמד – משמש בבית הספר ובאוניברסיטה קריטריון להערכת יכולת או תכונות אישיות המאפשרות לבני המלכים להיות נסיכים ולעניים להיות עניים. השפעת המשפחה קריטית, ומכאן גם ההתערבות בה. החינוך הציבורי מתחיל מאוחר מדי ועושה מעט מדי. אתה בותב שבית ספר הוא סוג של משחק, אוסף ריטואלים של הבנה אך לא הבנה אמיתית. אלה שיודעים לשחק את המשחק מצליחים. תסביר בבקשה.

כאמור, חלק מגורמי ההצלחה בחינוך מבוססים על תכונות תרבותיות וסגנונות התנהלות שבית הספר אינו מקנה. לפיכך,

היכולת "לעבור ריאיון" או להעמיד פנים כאילו אתה מבין את מה שהפרופסור אומר ולחיות עם זה (בניגוד לבן המעמד הנמוך, שמצנזר את עצמו ונוטש) – היא יכולת טרומית, קדם-בית ספרית. היא מבוססת על הון תרבותי שהמשפחה מעניקה לילדים, והללו עושים בו שימוש בצורה שמאיינת את השפעתו של בית הספר. בשל חולשתו של בית הספר, הריבוד של המשפחות משכפל עצמו דור אחרי דור. כך מאתר בורדייה בני אצילים ממש הנמצאים במשרות בכירות, ואינו מוצא בהן את עניי כפרו.

ומה מקומה של ההשכלה הגבוהה בתהליך הזה?

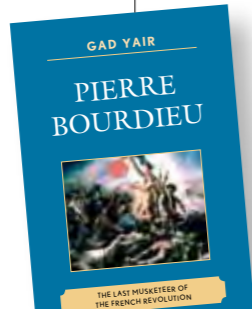
המנגנונים של האוניברסיטאות – הרצאות, מבחנים, הערכות, ספריות – כולם עובדים בדיוק כמו החינוך הבית ספרי. וכמו שבית הספר היה אמור להיות שוויוני ומריטוקרטי, גם האוניברסיטה הייתה צריכה להיות כזאת, אבל, כמו בית הספר, גם היא בוגרת ביעודה, גם היא מעבירה את האידאולוגיות המנצחות את המשטר הישן. באיזו מידה נכון הניתוח של בורדייה גם למציאות שלנו בישראל? כיצד מבססת את כוחה האליטה הוותיקה, האשכנזית, באמצעות בתי הספר?

מטפל באפיפור בנדיקטוס ה-16 – ומראה כיצד עבודתם נגזרת מנרטיבים תרבותיים עתיקים. כך אני מראה שהיסודות של מדעי החברה נטועים בהגות תרבותית או תאולוגית, וממשיך את המסורת של הנאורות: לנוע באור כי שם בהיר יותר.

עם ובלו בורדייה, מהי לדעתך הבעיה העיקרית של מערכת החינוך שלנו?

הגעתי לאקדמיה כרץ מרתון ומאמן באתלטיקה. מה שהעסיק אותי אז ממשך להעסיק אותי גם היום: שאלת המוטיבציה. אז חיפשי דרכים ליצור מוטיבציה אצל אנשים, וכיום – אצל לומדים. בעיה מרכזית של מערכת החינוך שלנו היא בעיית המוטיבציה. משהו בה, במיוחד בחטיבת הביניים, מאיין את ההנעה ללימודים, לפחות בקרב שכבות רחבות באוכלוסייה. החתירה להישגים במבחני הבגרות או במבחנים אחרים יוצרת לחצים השוחקים את המוטיבציה ומעקרים

את הפוטנציאל של הלמידה וההוראה. אני מנסה ליישם בהוראה שלי כמה מהרעיונות שלי על הוראה, למידה והנעה. אולי יבוא יום שבו ארחיב על כך. ■

המערכת הצרפתית מבוססת על עומק תרבותי של מאות שנים. בישראל אין עומק כזה. לכן בעלות על הון תרבותי אינה מהווה קריטריון מרכזי להצלחה בהשכלה הגבוהה – כך לפחות מראה המחקר שלי. יתר על כן, המערכת החינוכית הישראלית אינה סגרגטיבית כמו הצרפתית – אין, למשל, בתי ספר מכינים למסגרות האליטיסטיות (האקול נורמל), שרק 2 אחוזים מן האוכלוסייה מגיע אליהן. כך שלא הייתי מסיק ישירות מהמציאות הצרפתית למציאות שלנו. בהחלט הייתי משתמש בכלים האנליטיים ובתאוריה הבורדיאנית כדי להבין את המציאות שלנו, אך זוכר ומוכיח שהמרחק בין המציאויות גדול – כמרחק בין פריז לירושלים.

איך הגעת לבורדייה? מה מושך אותך בכתיבתו שלו?

בורדייה אינו היחיד שכתבתי עליו. אני כותב על הוגים וחוקרים שמסייעים להגות ולמחקר שלי. כתבתי כבר על סוציולוג גדול אחר, ג'יימס קולמן, שהשפיע רבות על מערכת החינוך בישראל. אני בוחר "אנשים גדולים" – היום אני

מילון בורדייה

בורדייה שילב רעיונות תאורטיים עם מחקר אמפירי ויצר מושגי יסוד שהאירו את החברה ואת המתחים המכוננים אותה באור חדש. הנה כמה מושגי יסוד בורדייאניים שפרופ' גד יאיר מבהיר בקצרה:

שדה: מערכת יחסים בין יחידות (אנשים, ארגונים, מעמדות) השרויות בתחרות מתמדת על מעמד חברתי באמצעות הבלטת תכונות סגוליות (ידע, מומחיות, סגנון). השדה מבוסס על דינמיקה מתמדת בין אוונגרד מהפכני לבין אליטות שמרניות, המתחלפות ביניהן לאורך ההיסטוריה.

הביטוס: מערכת הרגלים עמוקים המוטמעים בגוף. לרוב, הרגלים אלה אינם מודעים ליחיד, אבל הם שקובעים את נטיותיו והתנהגותו. ההביטוס של המעמד הנמוך ביחס לבית הספר ודרישותיו האקדמיות כולל תגובות מיידיות של "זה לא מתאים לי", משום שגורל כישלונותיו מן העבר מוטמע בילדיו במסגרת המשפחתית והקהילתית. ההביטוס גורם לכך שבני הפריפריה מכשילים עצמם גם כאשר המדינה מנסה לשנות את ערוצי המוביליות להשכלה הגבוהה.

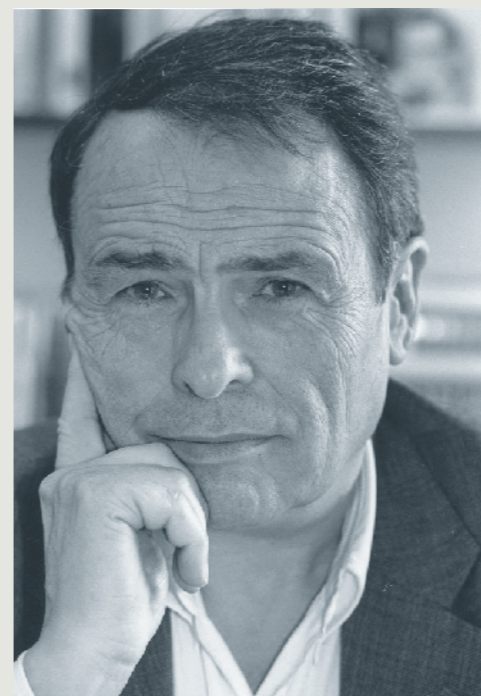
הון תרבותי: ידע תרבותי המשמש את בני המעמדות הגבוהים לנתב את דרכם בתוך מערכות ריבוד מריטוקרטיות (מבוססות כישרון) לכאורה. ידע של ספרות טובה, מוזיקה קלאסית, תיאטרון, שירה ופילוסופיה – ידע שמערכות אליטיסטיות מחפשות אצל המועמדים אליהן בדרכים גלויות וסמויות (למשל, מניירות במהלך ריאיון קבלה). ההון התרבותי

הוא נכס כמו הון כלכלי והון אנושי (שנות השכלה).

דוקסה: מערכת של המובן מאליו. מארג תפיסות המייצר "הגמוניה" מכפיפת כול שאי אפשר לראותה. מערכת תפיסות "מנרמלת" מצד אחד ומונעת ביקורת (הטרודוקסיה) מצד אחר. דוקסה היא המערכת התרבותית השמרנית שכל מהפכה צריכה לחשוף ולשנות. לדוקסה יש אמצעים אנטי-טרודוקטיים, ולכן שינוי הוא מהלך קשה ונדיה.

אלימות סימבולית: ניסיון בלא כוח פיזי או ידיעה לכפות על אדם להיות שונה ממה שהוא רוצה או יכול להיות. האלימות הסמלית, "האוורירית", נעשית באמצעות החדרת רעיונות לתודעתם של הקורבנות, כדי שיאשימו את עצמם במקום את המערכת החברתית. באמצעות אלימות סמלית הופכת בעיה חברתית (ניצול ואי-שוויון, למשל) לבעיה פסיכולוגית של הפרט. וכך, במקום לטפל בשרשי הבעיה (בה עצמה), החברה מטפלת בסימפטומים של קורבנותיה.

שיעוּק: המכניזם החברתי שבאמצעותו משכפל את עצמו הסדר החברתי של דור ההורים לדור הילדים; המנגנון שבאמצעותו משמרת היררכיה חברתית את מבנה היחסים בין הכפופים לבעלי הסמכות או בין העניים לעשירים. שיעוּק הוא מושג מרכזי בסוציולוגיה, ושלל מושגיו של בורדייה מציעים לנו תאוריה תרבותית של השיעוּק החל בסדר הישן, עבור במהפכה הצרפתית וכלה בימינו.

בורדייה. תעודת זהות

פייר בורדייה (1930-2002) נולד לאב דוור ולאם ממשפחת איכרים במחוז בארן בצרפת. הוא למד בפנימייה בעלת משטר קשוח והבדלים בולטים בין ילדי כפר לילדים "בורגנים". מאוחר יותר הוא כתב: "שם למדתי על בשרי שהחזית השלווה והמסודרת של העולם נשענת על יסודות מוסתרים של מאבקים ומעשי אלימות".

בזכות הישגיו התקבל בורדייה למוסד היוקרתי בפריז "אקול נורמל סופרייר", שם הכיר את מיטב ההוגים של זמנו, ביניהם את לקאן ופוקו. האקלים האינטלקטואלי נקבע אז על ידי הפילוסופיה בכלל והפילוסופיה האקזיסטנציאליסטית של סארטר בפרט. בורדייה "ערק" משתייהן לסוציולוגיה - "השדה הנחות המעוניין בעבודות חברתיות נקלות", כדבריו. לאחר סיום לימודיו נשלח לשרת בצבא הצרפתי באלג'יר, ושם החל לחקור את החברה האלג'יראית בכלים סוציולוגיים. לאחר שובו לצרפת שימש עוזר הוראה של רמון ארון בסורבון ומשם עבר ל"בית הספר ללימודים גבוהים במדעי החברה", שם שיתף פעולה עם ז'אן-קלוד פאסרון (Passeron) ופרסם עמו כמה ספרים, ביניהם "שיעוּק בחינוך, בחברה ובתרבות" - ספר שטלט את מחשבת החינוך. ב-1968 ייסד את "המרכז לסוציולוגיה אירופית" וניהל אותו עד מותו.